

РЕЦЕНЗИЯ

от доц. д-р Христо Боев, Шуменски университет „Св. Константин Преславски“, член на научно жури, назначен със заповед на ректора на Софийски университет „Св. Климент Охридски“ РД 38-161/ 17.03.2025 г., да рецензира дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен „доктор“ Област на висше образование – 2. Хуманитарни науки; Професионално направление – 2.1. Филология, Литература на народите от Европа, Америка, Африка, Азия и Австралия (Британски и американски модернизъм)

Автор: Кирил Романов Хаджикосев

Научен ръководител: проф. д-р Мадлен Данова

Тема: „Център и периферия в британския и американския модернизъм: Джеймс Джойс, Джийн Рис, Джуна Барнс, Томас Улф“ (*Center and Periphery in British and American Modernism: James Joyce, Jean Rhys, Djuna Barnes, Thomas Wolfe*)

1. Общо описание на представените материали

Настоящата процедура е за защита на дисертационен труд на тема „**Център и периферия в британския и американския модернизъм: Джеймс Джойс, Джийн Рис, Джуна Барнс, Томас Улф**“ (*Center and Periphery in British and American Modernism: James Joyce, Jean Rhys, Djuna Barnes, Thomas Wolfe*) за придобиване на образователната и научна степен „доктор“ в област на висше образование 2. Хуманитарни науки; Професионално направление – 2.1. Филология, Литература на народите от Европа, Америка, Африка, Азия и Австралия (Британски и американски модернизъм (на английски език)). Автор на дисертационния труд е Кирил Романов Хаджикосев, български гражданин и редовен докторант към Факултета по класически и нови филологии при Софийски университет „Св. Климент Охридски“.

Представеният ми комплект материали на Кирил Романов Хаджикосев съдържа:

- докторска дисертация – 142 стр.
- CV в европейски формат
- диплома за магистър с профил „Комуникация: Език, литература, медии“
- диплома за бакалавър по специалност „Английска филология“
- заповед за отчисляване на докторант по докторска програма „Литература на народите на Европа, Америка, Африка, Азия и Австралия (Британски и американски модернизъм (на английски език))“
- 3 публикувани статии
- доклад за сходство

- справка за отговаряне на минимални изисквания за заемане на ОНС „Доктор“
- автореферат на английски език
- автореферат на български език.

2. Кратки биографични данни за докторанта

Въз основа на подадените от докторанта документи, той е завършил Софийски университет „Св. Климент Охридски“, България през 2017 г., придобивайки бакалавърска степен по специалността „Английска филология“. В същия университет през 2021 г. става магистър по програма „Комуникация: Език, литература, медии“. През периода 2021 г. – 2024 г. е докторант към катедра „Англицистика и американистика“, София и специализира „Британски и американски модернизъм“. Представеното CV не дава информация относно заемани работни места от докторанта, което е обяснимо, предвид интензивната му научно-образователна дейност до настоящия момент. В представената от Кирил Хаджикосев докторска дисертация не се откриват елементи на плагиатство.

3. Актуалност на тематиката и целесъобразност на поставените цели и задачи

Докторантът Кирил Хаджикосев познава много добре разглеждания от него модернистичен период (1910-1940), като анализира сравнително в него двама представители на британския модернизъм (Джеймс Джойс и Джейн Рис) и двама представители на американския модернизъм (Джуна Барнс и Томас Улф). Основният му принцип е деконструирането на представите ни за тези автори от гледна точка на постмодерни теории, в светлината на които те могат да бъдат разглеждани, макар и предшестваци постмодерността. Уместно са разгледани ранни произведения на споменатите автори, например *Безкрайното Саргасово море* (б. пр.) на Рис я определя като постмодернист с характеристики, сходни с тези на Джон Фаулс в *Колекционерът* и *Момичето на френския лейтенант*, всичките относими към постмодерната епоха след Втората световна война, и съответно невключени в обсъждането. Избраната тема от Хаджикосев е много интересна с разглеждането на *центъра* и *периферията* като ключови в (де)конструирането на представите ни за опозиция *модернизъм-постмодернизъм*. Ранните експерименти в насока композиция и незавършени/ отворени краища, които наблюдаваме в романа в стихове на Байрон *Дон Жуан* (1824), както и изгубването в изкривени пространства и осъждането в нехуманни институции, които привнасят други ключови характеристики в постмодернизма, открити като основни в произведения на Кафка като *Америка* (1927) и *Процесът* (1925), не са споменати в представената дисертация в ролята им на предшественици на постмодерността, но предложеният модел на анализ е приложим и към тях, което считам за основен принос на разглеждания от журито текст. В епохата на *постистината* (към 2025), в която се намираме и наченатата тенденция за *нова искреност* (края на 20-ти, ранното начало на 21-ви век)

бихме казали, че сме изправени пред нова дихотомия, където *периферия-център* биха получили нови обговаряния във възможен херменевтичен диалог с британските и американските автори от ранния модернизъм на 20-ти век.

4. Познаване на проблема

Кирил Хаджикосев разглежда възможността да анализираме произведенията на горепосочените четирима модернисти през призмата на постмодернизма и постмодерността и това е начин за нов прочит на предложените автори модернисти. Предвид прочутото твърдение, че „центърът няма да удържи“ от „Второто пришествие“, ранна поема на Йейтс от 1920 г., дискурсът за *център-периферия* е бил разглеждан в много и различни аспекти. Определянето му като ключов за новия прочит на четиримата автори, които са доста различни в модернистичните си техники и претворяване на света, показва познаване на много важен фактор при разграничаване на авторите преди 1950-та и след нея. Позоването на добре известната таблица на Ихаб Хасан от есето му „Към концепция за постмодернизъм“ (1987) ще укаже, че разглеждането на *центъра* като затворен и отворен, съответно, би определило ключови разлики между модернизма и постмодернизма, наред с редица други характеристики, които са били неизменна част на стотици изследвания. Концентрирането върху този фактор е важно за постигане на убедителна теза и създаване на конвертируем съпоставителен модел, което Кирил Хаджикосев осъществява.

5. Методика на изследването

Основните отправни точки и критически филтри, към които докторантът се отнася, са изложени в увода и развити през целия труд, наред с анализ на предложените литературни творби на модернистите. Те могат да се сумират по следния начин: обговаряне на ситуацията в началото на 20-ти век в дихотомии, свързани с културните, социалните и лингвистичните пространства с техните присъщи противоречия, най-вече породени от контраста на литературните и културни традиции на отминалия Викториански период и новото време, нововъведенията и социокултурните му трансформации (стр.2); разглеждане на модернистичния роман спрямо романовата продукция на реализма и натурализма, като почиващ върху различието, вместо това, което Хаджикосев нарича „принципа на повтарянето“ (стр.3); очертана е основата на постмодернизма чрез позоваване на видни представители на литературната и културна история като Лиотар, Фуко, Барт, Джеймсън и Бодрияр; поставя се модерният човек „във света“ като ново съотнасяне към другия и другостта (стр.3); очертани са авторите, които ще бъдат в центъра на това изследване, които категорично се вписват в това, което разбираме под модернизъм в тесния, но и в широкия смисъл на думата, т.е. Джеймс Джойс с *Одисей* (1922), Джийн Рис с *Пътуване в мрака* (1934), Джуна Барнс с *Нощна гора* (1936) и Томас Улф с *Погледни към дома, ангеле* (1929); използвана е постмодерна критика,

която акцентира върху пространствата и тяхното значение. Някои от използваните имена са Делюз и Гатари, дьо Серто, Бланшо, Фуко, но също и важни техни пространствени предшественици-феноменолози като Мерло-Понти, Хюсерл, Хайдегер и Изер.

Разглежданите автори са силно експериментални, но по много различен начин. Хаджикосев ги обвързва с предложената дискусия за *център* и *периферия* така: „те могат да бъдат използвани да очертаят почвата за по-теоретичен анализ на това, което се определя като фундаментална промяна в представата за това, което е държало света в едно цяло през 1910-те до 1930-те и това, което му дава неговия специфичен исторически остър завой“ (стр. 5). Хаджикосев определя общата теоретична рамка относно *центъра* по следния начин: „Противно на концепцията на Дериде, *центърът*, парагматичният дом на структурни множествености и метафизичен баланс, се приема, че включва всички възможни игрови възможности, които модернизмът цели да поддържа отворени за в бъдеще (четене и писане), с цел да реинвестира в социалната сфера, която е била радикално изключена от своята структура, по-точно структурата на събитието, което би трябвало да се състави сред детериториализиращите сили на центъра“ (стр. 6). Видимо е придържането към Делюз и Гатари и прилагането от тяхната разгърната дискусия в две книги *Анти-Едип: капитализъм и шизофрения* (1972) и *Хиляда плоскости* (1980) на това, което те наричат *тяло без органи* (*le corps sans organes*). В създадената културологична дискусия Хаджикосев приоритизира *дистантния* пред *близкия прочит*, който, макар и да се счита за напълно основателен, но донякъде отживял метод, и въпреки че се обвързва най-вече с Новата критика от началото на 20-ти век (*New Criticism*), същият съвсем не е загубил значението си, както е демонстрирано убедително в редица влиятелни критически студии на Хилис Милър, както и в съвсем скорошната студия на Джон Фелън *Литература и разбиране: стойността на близкия прочит на литературни текстове* (2021).

Докторантът предлага да докаже, че посочените автори „вече са си представили постмодернистичното състояние, в което на *центъра* му липсва същност“ и той може да бъде разглеждан като нестабилен в невъзможността си да служи като сигурен постамент (стр. 7). Докторантът предлага да разглежда *центъра* и *периферията* като флуидни в модернистичните произведения, които е избрал, като посочва и проследява техния постмодернистичен уклон, чрез нестабилността на *центъра* при създаване на литература в състояние на криза (стр. 9). Хаджикосев определя целта на настоящата дисертация като показване „как британският и американският модернизъм поставят основата за постмодернистична деконструкция на дихотомията *център-периферия*“, както и „доближаване до съвременната култура на забележителните модернисти в *центъра* на изследването“ (стр. 11).

6. Характеристика и оценка на дисертационния труд

Докторският труд на Кирил Хаджикосев е модерно сравнително изследване на добре подбрани автори модернисти, които споделят повече разлики, отколкото прилики.

Със сигурност това не е грешка, тъй като така се разкрива компаративно многоликия образ на ранния британски и американски модернизъм извън строго канонизираните автори, към които от разглежданите може да се причисли само Джойс. Цялостното изследване в съпоставка допринася и за привличането на останалите към *центъра*, ако приемем Джойс за *център*, а тях – за *периферия*, както и за деконструирането на тези понятия при погледа ни назад към началото на 20-ти век. Предложеното изследване развива идеите си в 6 глави, като паралелно разглежда развитието на критическата мисъл и движението на модернистите в посоки, различаващи ги от техни съвременници, за които бихме могли да приложим с по-голямо съответствие споменатата полезна таблица на Хасан в частта ѝ, касаеща модернизма (присъщ и за други модернисти), както и да открием по-големи съответствия в частта, засягаща постмодернизма (отново за разлика от други модернисти до 1940 г). Макар че тази таблица не е разглеждана в настоящия труд, със сигурност, ако я приложим спрямо анализирания автори, бихме открили значително припокриване и в двете посоки – модернизъм – постмодернизъм, което потвърждава твърденията на Хаджикосев за нестабилните *център* и *периферия* при разглежданите автори. Докато първите 2 глави развиват теоретичните постановки, изложени в увода, главите 3,4,5 и 6 са по-директно обвързани с разглежданите автори, като обръщат внимание на специфични аспекти и фрагменти от произведенията им, илюстриращи теоретичния подход, така 3-та глава е озаглавена „Деконструиране на Конми: Медитиране между *център* и *периферия* чрез оператори, тела и екцес в „Скитащите се скали“, глава от *Одисей* на Джеймс Джойс“, 4-та глава: „Децентрализация на агентността при Анна Морган в *Пътуване в мрака* на Джейн Рис“; 5-та глава: „Джуна Барнс, разказваща за периферилизираното тяло в *Нощна гора*“; 6-та глава: „Възстановяване на периферилизирания Улф: Живот в смъртта и силата на лошото писане“.

В следващите редове ще прегледам накратко главите в дисертацията с определени забележки. Първа глава „*Център и периферия в модернизма от (не)постмодернистична перспектива*“ разглежда исторически възникването на модернизма с неговите културологични особености като колониализъм и напрежение по отношение на историята. Разисква се уместно използването на езика като начин за изразяване на индивида сред и спрямо хората и средата. Въпреки че тази глава не го афишира като заглавие, тя също така обсъжда позицията на разглежданите автори в плана на тяхното време, значението и рецепцията, която получават. Макар и много малко, на моменти има някои печатни грешки, които биха могли да се коригират – напр. на стр. 32 „могат да се видят“ (*can be view [ed]*). Втора глава „*Пространствени политики: модернистичното състояние на човека на изкуството*“ уместно въвежда дискусия с Хайдегер като един от ключовите теоретици, от които произтичат пространствените теории в литературата. За мое съжаление, главата продължава в твърде високостилов научен жаргон, което е възможен начин да се обсъжда състоянието на артиста в едни нови и предизвикателни времена, но според мен изключва хуманистичното усещане за това негово затруднение при намирането на литературен изказ, обхващащ състоянието му сред другите и спрямо себе си. Трета глава, посветена на глава от емблематичния

роман на Джеймс Джойс *Одисей*, се докосва до герои и моменти от текста на британския модернист, но отново стилът се запазва като наситен с научен жаргон и това оставя впечатлението за дистанция от самите литературни произведения. На докторанта прави чест, че сам признава за съществуването на тази опасност при изграждането на литературна критика, което той отбелязва на стр. 50 във връзка с „технонаучния дискурс, основан изцяло на разум и логика в началото на 20-ти в“. Би било добре да има повече примери от самата глава, за да могат съжденията да бъдат по-добре обосновани. Отново могат да се открият неточности в изказа, например „представлява морални топови“ (*constitutes a moral topoi*) – макар и така написано на български изречението да изглежда вярно, то е граматически неправилно на английски, предаденото на кирилица *топови* е множественото число на *топос* и трябва да се употребява според граматическите правила за съгласуване на английски език. Четвърта глава, разглеждаща *Пътуване в мрака* на Джийн Рис, също започва дистанцирано от текста на произведението със съждения, които звучат като заключения, без да можем да знаем върху какво са базирани, но по-нататък Хаджикосев се ангажира с повече цитати от книгата с приложим анализ, основан на абстрактната идея на Делюз и Гатари за *тялото без органи*. В глава 5, разглеждаща *Нощна гора* на Джуна Барнс, е налице по-голямата директна ангажираност на Хаджикосев с текста, без да се пропуска теоретичното разглеждане на тялото в сравнение с репрезентациите и проявленията му в романа на Рис. Както и в други глави, има езикови неточности напр. „Драмата, върху която феминистични прочити на *Пътуване в мрака* и *Нощна гора* се основават/ изразяват“ – отново на български не може да се види излишното повторение на предлога. (*The drama upon which feminist readings of Voyage in the Dark and Nightwood are predicated upon*). В тази връзка и фразеологичният израз „се основава/ изразява“ (*is predicated (up)on*) се използва твърде често (50 употреби в дисертацията – за 132 стр. без библиографията), при много други налични алтернативи; въпреки направените езикови забележки, английският в дисертацията на докторанта далеч надхвърля обичайното ниво в докторски дисертации на автори, чийто английски не е роден, а допуснатите грешки могат да се отдадат на повторни редакции, които със сигурност са извършени. Глава 6, посветена на Томас Улф и романа му *Погледни към дома, ангеле*, както и като цяло последните 4 глави, също запазва по-близък контакт с текста на литературното произведение. В тази глава Хаджикосев предлага заключение, в което определя „модернизма на Улф като провал“ (стр. 114) поради осезаемия му романтизъм. Необявената препратка към есето на Шели „В защита на поезията“ би трябвало да съдържа човека на изкуството [поетът] като „непризнатия законодател на света“ (стр. 114), вместо „признатия“ в текста на Хаджикосев. Разбира се, между Джеймс Джойс, Джуна Барнс и Томас Улф, както бе споменато вече, има много разлики и що се отнася до експериментализма на първите двама, свързващи го с бурните модернистични процеси на трансформации в началото на 20-ти век, Улф е уникален писател от американския юг, който запазва доста от викторианската линеарност на наратива, но неговият модернизъм и модернистичност, според мен, освен в някои от характеристиките на южната готика, се разкриват в това, което днес наричаме *нова искреност* в литературата на 21-ви век – понятие, свързвано първоначално с Д. Ф.

Уолъс и нарастващия интерес до ден днешен към автофикцията. Тази *искреност* (не само усещане за автентичност), също нова за времето си, се появява забележително в модернизма на 20-ти век при някои френски автори и при румънската писателка Чела Серги с *Паяжината на паяка* (1937). Като стил, Улф напомня доста на Д. Х. Лорънс – британски модернист, който развива модернизма в други сфери на експерименталното, несвързани с форма и композиция, а по-скоро с пространства, сфери на корпорална интеракция, дискутиране на интелектуалното и карналното като част от човешката същност, нетипични за литературния дискурс от предходната епоха. Сходно наблюдение прави и Хаджикосев, като така обвързва неконвенционалния подход на Улф спрямо модернизма като „артистично доказателство за реално движение към истината“ (стр. 118), като дори заключава, че именно „неговата американистичност“, забулена в трансцендентални митове, вероятно предпазва Улф от надигания се европейски фашизъм (стр. 118). Друго забележително заключение на Хаджикосев относно *лошото писане на Улф* определя „възможността писането да се види като съвършеното средство за комуникиране на несъвършенствата на живота, изкуството и човешката природа“ (стр. 119). Накратко, това е модерен научен труд, който борави умело с уместна литературна критика при анализ на литературни произведения. Предложеният сравнителен модел (възпроизводим и с други автори) е голямото му предимство, а като недостатъци определям ограничената пряка ангажираност с литературния текст на разглежданите творби и високостиловия, на моменти, повтарящ се научен жаргон.

7. Приноси и значимост на разработката за науката и практиката

Кирил Хаджикосев, чрез изследването си, допринася за критическия дискурс при обговарянето на напълно и неизцяло канонизирани автори от началото на 20-ти век. Той деконструира разпространените представи за *център* и *периферия*, както и в по-широк план – представите ни за модернизъм и постмодернизъм. В нашето пост-постмодерно настояще, след период от около 100 г. и цикличност на политическата и културната история, тази студия е нужна и при съвременната рецепция на анализирани ранни модернисти. Със сигурност си даваме сметка, че когато сега класифицираме и категоризираме периоди и литературни течения, го правим вероятно най-вече в улеснение на студентите по филология. Въпреки това, предвид цялата съществуваща литературна теория, както и в духа на тази дисертация и научния ѝ стил, бих казал, че колкото и границите често да се размиват, те все пак са там и е добре да осъзнаваме тяхното сублиминално съществуване.

8. Преценка на публикациите по дисертационния труд

Представените публикации са изцяло по темата на дисертационния труд и са издадени в научни сборници и списания в България и в чужбина. Техният брой съответства на изискуемите три публикувани статии.

9. Лично участие на докторанта

Личният принос на Кирил Хаджикосев се изразява в амбициозното проучване, което е осъществил компетентно, в нов прочит на известни представители на британския и американския модернизъм.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дисертационният труд съдържа научни, научно-приложни и приложни резултати, които представляват оригинален принос към науката и отговарят на всички изисквания на Закона за развитие на академичния състав на Република България (ЗРАСРБ), Правилника за прилагане на ЗРАСРБ и съответния Правилник на СУ „Св. Климент Охридски“ за условията и реда за придобиване на научни степени и заемане на академични длъжности.

Дисертационният труд показва, че докторантът Кирил Хаджикосев притежава задълбочени теоретични знания и професионални умения, нужни за дискурс по „британски и американски модернизъм“, в частност разгледаните романисти, като демонстрира качества и умения за самостоятелно извършване на научно изследване.

Предвид гореизложеното, убедено давам своята *положителна оценка* за проведеното изследване, постигнатите резултати и приноси и *предлагам на почитаемото научно жури да присъди образователната и научна степен „доктор“* на Кирил Хаджикосев в област на висше образование: 2. Хуманитарни науки; Професионално направление 2.1. Филология, Англоезична литература (Британски и американски модернизъм (на английски език)).

18.05.2025 г.

Рецензент:

гр. Шумен

/доц. д-р Христо Боев/